

XII. ERDÉLYI TUDOMÁNYOS DIÁKKÖRI KONFERENCIA
KOLOZSVÁR, 2009. MÁJUS 14-17.

AZ ERDÉLYI ÁLLATSTÍLUS KEZDETEI
ÚJABB GONDOLATOK A SZKÍTA-KÉRDÉSSSEL KAPCSOLATBAN

SZERZŐ:

BURKHARDT BRITTA
BBTE, TÖRTÉNELEM ÉS FILOZÓFIA KAR
MŰVÉSZETTÖRTÉNET SZAK II. ÉV

TÉMAVEZETŐ:

BAJUSZ ISTVÁN EGYETEMI ADJUNKTUS
BBTE, TÖRTÉNELEM ÉS FILOZÓFIA KAR
ÓKOR TÖRTÉNELEM TANSZÉK

TARTALOM

<i>1. KUTÁSTÖRTÉNETI HÁTTÉR</i>	2
<i>2. SZKÍTIA</i>	4
<i>3. AGATÜRSZOSZ</i>	6
<i>4. AZ ÁLLATSTÍLUS JEGYEIT VISELŐ LELETEK</i>	10
A tükrök.....	10
A dískapocsok.....	12
A tegezzárak.....	13
A baldahin hegy.....	14
Az akinakészek.....	14
<i>5. KÖVETKEZTETÉSEK</i>	16
<i>6. A LELETEKRŐL KÉPEK</i>	17
<i>7. FELHASZNÁLT IRODALOM</i>	22

I. KUTATÁSTÖRTÉNETI HÁTTÉR

A *trákok* voltak az első népek, amelyek i.e. 900 évvel Ázsia füves térségéről Európába költöztek. Ez az iráni gyökerű nép képezte a helyi lakosságot, mikor a források szerint egy *aghatirz* nevezetű nép is megjelent a Kárpát-medencében. Ennek a népnek a hagyatékai, amelyek a szkíta állatstílus jegyeit viselik, számos viták tárgyát képezték az utóbbi század kutatói közt.

Az úgynevezett szkíta-kérdés tárgyalói több szempontból megvizsgálták a problémát: forrásokra hivatkozva, helyi és idegen jellegű sírok, sír-hagyatékok, temetkezési rituálékot megvizsgálva és összehasonlítva, illetve párhuzamokat keresve a más területek szkíta népeinek hagyatékaiával.

A tárgyalók körében két irányvonal alakult ki. Az egyiknek a képviselői V. Vasiliev, V. Pârvan, I. H. Crişan., M. Párducz, G.B. Fedorov, Rostovzeff foglaltak állást a szkíta-tömb kárpát-medencei létezése oldalán. A másik irányvonal képviselői kevesebben voltak és radikálisabbak voltak. Egyes tagjai, mint pl. D. Popescu a szkítaszerű leleteket, együtt a szkíta ritusú temetkezésekkel is a szomszéd Szkítia királyság részéről jött hatások eredményeként könyveli el. Legjobban megalapozott téziseket ebben a témában Alexandru Vulpe fogalmazta meg, aki forrásokra és a sírok leletanyagára alapozva tárgyalja az *aghatirz*ek trák származásának pro és kontra érveit.

Az arheológusok munkásságuk során, gondolt fordítottak az idegen állatornamentikás tárgyak kronológiai beosztására is. Összegezve a véleményeket, arra a következtetésre jutottak, hogy a szkíta lakosság a Kárpát-medencében i.e. a VI. század első felében jelenhetett meg és kb. i.e. a V. század második felében vagy végére tűnt el. Ettől a művészeti hagyatéktól eltérően, a Kárpátokon kívül megjelent tárgyak i.e. az V. század utolsó éveiből és i.e. a IV. századból származnak, mivel már a kései, elstilizált szkíta művészet hagyatékai.

Következő fejezetekben közelebbről újratekintem azokat az erdélyi leleteket, amelyekről úgy feltételezik, hogy a szkíta állatstílus jegyeit viselik. Áttekintésem során megemlítem a kutatók véleményeit, milyen hatásokat vehetünk észre rajtuk, illetve milyen következtetésre jutottam én magam.

II. SZKÍTIA

A VIII. századtól kezdve egy új nép vagy törzsszövetség váltotta fel a kimméereket a délorosz sztyeppvidéken: a szkíták. Eredetük nincsen tisztázva. Az iráni származtatást feltételezik, különböző iráni nyelvű törzsek lehettek.

A szkíták, mint mozgékony nomádok i. e. a VIII. században nemcsak a Dontól nyugatra, hanem a Kaukázustól délre is feltűntek. Az asszír ékírásos emlékek rendre megemlékeznek az Urmia-tó vidékén az *askuza* vagy *iskuza* népről II. Szargon asszír király idejében. A szkítáknak ez az asszír neve átkerült a bibliai héberbe is, a romlott *Askenáz* formában (Jeremiás 51:27).

Róluk sokkal többet tudunk írott forrásokból, mint a kimméerekről, ezt elsősorban a görög történetírás első nagy alakjának, Hérodotosznak köszönhetjük, aki történeti művében egy teljes fejezetet szentel Szkítiának, a szkíták országának és népének. Művének IV. fejezetéből tudjuk, hogy a birodalom határai nyugaton a Kárpátok, keleten a Kaukázus, délen pedig a Fekete-tenger voltak. Hérodotosz sorolja fel Szkítia folyóinak nevét is: Isztrosz (Duna), Türasz (Dnyeszter), Hüpanisz (Bug), Borüszthenész (Dnyeper), Tanaisz (Don) (IV, 47–57). A Duna torkolatától a Kubán folyóig a Fekete-tenger partján görög tengerparti települések húzódtak végig, kereskedelmi központok és ezek mögött a szárazföldön kezdődött a szkíták országa. Ez utóbbi három részre volt felosztva: nyugaton a földművelő szkíták, keleten a nomád szkíták és középen a fejedelmi törzsek, a vezetőség helyezkedett el.

Szkítiát körülvevő népek neve nagy része nem ismeretes más forrásból, de ennek ellenére említésre méltóak a Tanaiszon (Donon) túl élő népek, a sauromaták (IV, 21), melyek kétségkívül irániak, a később szarmata néven szereplő néppel állhattak közeli rokonságban vagy egy és ugyanazok a szarmatákkal. A többi szomszéd népek közül, egyesek felvették a szkíta nép szokásait, mások pedig idegennek maradtak, mint pl. az aghatirzok, androfágok, a budinok és a jürkákok (IV, 22). Ezeket a kutatók kevésbé biztosan tudják azonosítani, feltehetően szláv, trák vagy finn népekről van szó.¹

¹ Jettmar, Karl: *Arta stepelor timpurii*. Bukarest, 1983. 24 old.

Ennek a királyságnak az anyagi, társadalmi és politikai alapja a Fekete-tenger északi partjára helyezhető, ez az ide telepített görög gyarmatoknak köszönhető. Ezek látták az elit köröket jellegzetes export termékekkel (borral) és ugyanakkor a szkíta társadalom kívánságai szerint alakították kínálataikat. Több görög mester az arisztokrácia kérései szerint készítette és díszítette a termékeket. Így találunk egyes kurgánokban szkíta állatornamentikás amforákat. A belső területi kereskedelem érdekében a folyók partján helyezték el a nagyobb kereskedelmi városokat: Tyras városa a Dnyeszter partján, Tanais városa a Don partján, Olbia, a legnagyobb központ pedig két folyó, a Bug és Nyeszter kereskedelmét uralta.

I. e. a VI. század végére a szkíták nagy hatalomra tettek szert, az 510-es években az Akhaimenida Birodalmat fenyegették. Ez időben a perzsák ismert nagy uralkodója, Dareiosz vezetett hadat ellenük. A perzsa források a szkítákat *szaka* néven említik, amely az iráni nyelvű nomádok általános neve lett a perzsában. Dareiosz hadjárata során egészen a Boszporuszig ment, átkelt rajta, majd Thrákián át a Dunáig vonult. Itt görög segédcsoportokkal egészítette ki seregét. Végül a perzsák sikertelenek maradtak, mert a szkíták visszahúzódtak a Dunától északra, saját területeikre, ahová a perzsa seregek már nem tudták követni őket. E siker következtében megerősödött a hatalmuk és újabb hódítási akciókat indítottak. Ateas király alatt, trák háborúk, következtésképpen szkíta gyarmatok alakultak ki Dobrodzsa területén, kiterjesztve hatalmukat. Ez azonban a Kárpáton kívüli szkíta-trák művészet fejlődésének tárgyalásában fontos.

A szkíták politikai történetét nehéz nyomon követni a szkíták politikai szétszórtsága miatt. Nem volt egységes birodalmuk, csupán lazán kapcsolódó törzsek szövetségét hozták létre.

Zárásként annyit még annyit rögzítenék, hogy a szkíták alkonya i. e. a IV. század végén kezdődött, de népük csak i. e. a II. századára tűnt el a történelem felszínéről vagy olvadt bele más népekbe. Ekkor fokozatosan újabb iráni nomád csoportok vették át az uralmat a szkítáktól, először a sauromaták vagy szarmaták.

II. AGATÜRSZOSZ²

Amint már említettem, i.e. a VI. századtól beszélhetünk egy idegen nép, az aghatirzek beszivárgásáról Erdély területére. Több lehetséges utat is felvázoltak. Legvalószínűbb Vasile Pârvan elképzelése, melyet Moldva régészeti leletei is alátámasztanak, hogy a Keleti Kárpátok felől szivárogtak be az idegen törzsek. Más lehetőséget az Északi Kárpátok kínálnak, amely lehetőséget Párducz Mihály, a Tisza mezőségén talált leletekkel véli magyarázni. Legkevésbé valószínű, hogy a Duna felől a Déli Kárpátokat átkelve jutottak ide a szkíta csoportok.

Az én véleményem egyezik a kutatók többségével. Ha megtekintjük a szkíta hagyományú sírok, a sírokon kívüli találatok rajzát, látjuk, hogy kb. 85% egy csoportba tömörül a medence belsejében és inkább a Keleti Kárpátokhoz állnak közelebb, semmiféleképp a nehezebben megmászható Déli Kárpátokhoz. Ha számbavesszük a Vasiliev által említett számtalan észak-fekete-tengeri analógiákat, akkor az idegen hatás vagy szkíta-tömb ezekből a törzsekből származtatható. Így tekintve a dolgot, a Keleti Kárpátos útvonal, mely közelebb esik a Dnyeszter partján levő földművelő-szkíta törzsekhez, logikusabbnak tűnik.

Áttérve magára a szkítatömbre, egy kicsit elidőznék az aghatirz elnevezésen. Hérodotosz írásaiban tűnik fel először a név, ismert művének a IV. fejezetében, melyben Szkítia népéről és szomszéd tartományairól számol be. Azt írja „*Szkítiát a Dnyeszter mentén legelőször az aghatirzek népe határolja... az ők országából ered a Máris folyó*” – a nevet a kutatók a Maros folyóval egyeztették – „*nagyon fényűzők és nőközösségekben élnek. Nem irigykedők és gyűlölködők egymásra. Ruházatuk majdnem olyan, mint a trákoké ...*”.

Hérodotosz elkülöníti az aghatirzeket a szkíta népektől: nem képezik egy részét a királyságnak, hanem a szomszédjuk. Ezzel kapcsolatban érdekes a görög író által elbeszélte legenda. A történet szerint, „*a szkíták atyjának és anyjának, Heráklesznek és Echidnának volt három gyereke: Agathyros, Gelonos és Skythes. Az első kettőt elkergette az anyjuk más területekre.*”

² Az agatürszosz és az aghatirz kifejezést is használják. Habár az agatürszosz közelebb áll a göröghöz vagy latinhoz, könnyebbnek véltem használni az aghatirz kifejezést dolgozatom során és elfogadhatónak tartom, mivel a szkítákat sem hívjuk szkütészeknek.

Ebből a történetből kiderül a két nép közös gyökere, vegyük úgy az iráni vagy bizonyos alapszokások is, de ha hiszünk Hérodotosz írásainak, a szkíta nép e legendájával is elkülönítette az aghatirzeket magától. Ez a felfogás magyarázatot adhat több problémára az erdélyi „szkíták” kérdésében.

Annak ellenére, hogy az aghatirzek művészete és temetkezési rítusuk a szkíta kultúra jegyeit viseli, mégsem azonosulnak teljes mivoltukban a szkítákkal. Több szkíta típusú tárgyat (aknakész, tegezzár) találunk hamvasztásos sírokban, és állatstílusú tárgyakat nem kizárólagosan csak hantolt sírokban találunk. Ennek példája a csombordi sírtemető: hamvasztásos sírok mellett hantolt sírokat is találunk. Egy hantolt sírgödörben szkíta díszítésű tárgyak mellett egy csuporban őrzött gyerek hamvait találták³. Egy másik hamvasztásos sírgödör pedig É-Ny, illetve K-D irányítottságú, akár a hantolt sírok.

Egy olyan szigorú és fontos hagyomány, mint a halottakkal való eljárás és túlvilágról alkotott kép, nem módosulhat olyan könnyen. Ha biztosak vagyunk abban, hogy a trákok nem változtattak temetkezési rítusukon, a keleti törzsek miért temetkeztek volna hitüktől eltérő sírtemetőkben? Én eléggé biztos vagyok, hogy akkoriban sokkal többre értékelték a hitet, mint mai nap, több értelemmel ruháztak fel egy rituálét, egy hagyományt. Nagy részben Vulpe munkáiból kiindulva több következtetésre jutottam, melyek megengedik a kérdés megközelítését egy újabb hipotézissel.

- *Az aghatirzok nem tiszta szkíta, hanem egy egyszerűsített változata a szkítáknak.*

Származásuknak iráni gyökere érvényesül a legerősebben és ez közös gyökér a trákokkal. Kultúrájuk is a trákokéhoz közel áll. Síraik keverednek a trákokéval; temetkezési rítusuk trák szokásokat követ; számos sírokban a kerámia autóhton formákat, azaz trák tipológiát követ; több forrásban olvassuk, hogy tatuálták magukat akár a trákok⁴ stb.

Ez a hipotézis magyarázza a tetszetős állatornamentika jelenlétét kultúrájukban, (rokonságban állnak a szkítákkal) és a jellegzetes művészet szerényebb megvalósítását (de a trákokkal is), illetve a szkíta és aghatirz népek közötti hasonlóságokat és

³ Gheorghidiu, Raluca: *Considerații generale privitoare la prezența scitică în România* IN Buletinul Cercurilor Științifice Studentești, Arheologie-Istorie-Muzeologie, 7/ 2001.

⁴ Látjuk Ephorosznál illetve Pomponius Mela és Vergilius római történetíróknál. Habár kételkedem ezekben, mert maga Hérodotosz is ír a trákok ilyenfajta szokásairól és nem említi meg az aghatirzeknél is. De ha az aghatirzek bizonyos fokig a szkíták népéből eredtek, amelyeknél a tatuálás nem volt egy megtiszteltetés, mint a trákoknál, akkor érthető miért nem említésreméltó szokás az aghatirzeknél.

különbségeket. Az említett tények mellett a forrásokból még azt is tudjuk, hogy ellenségesek voltak testvérnépükkel. A szkíták segítségkérését a perzsák ellen vívott harcokban nem csupán elutasították, hanem Hérodotosz szavai szerint, megfenyegették őket: „*be ne tegyék lábukat területeikre*” (IV. 119, 125).

- Még egy tényt nagyon érdekesnek találtam: *római időkben közhasználtuvá vált az agathyros kifejezés a szolgák megnevezésére.*⁵

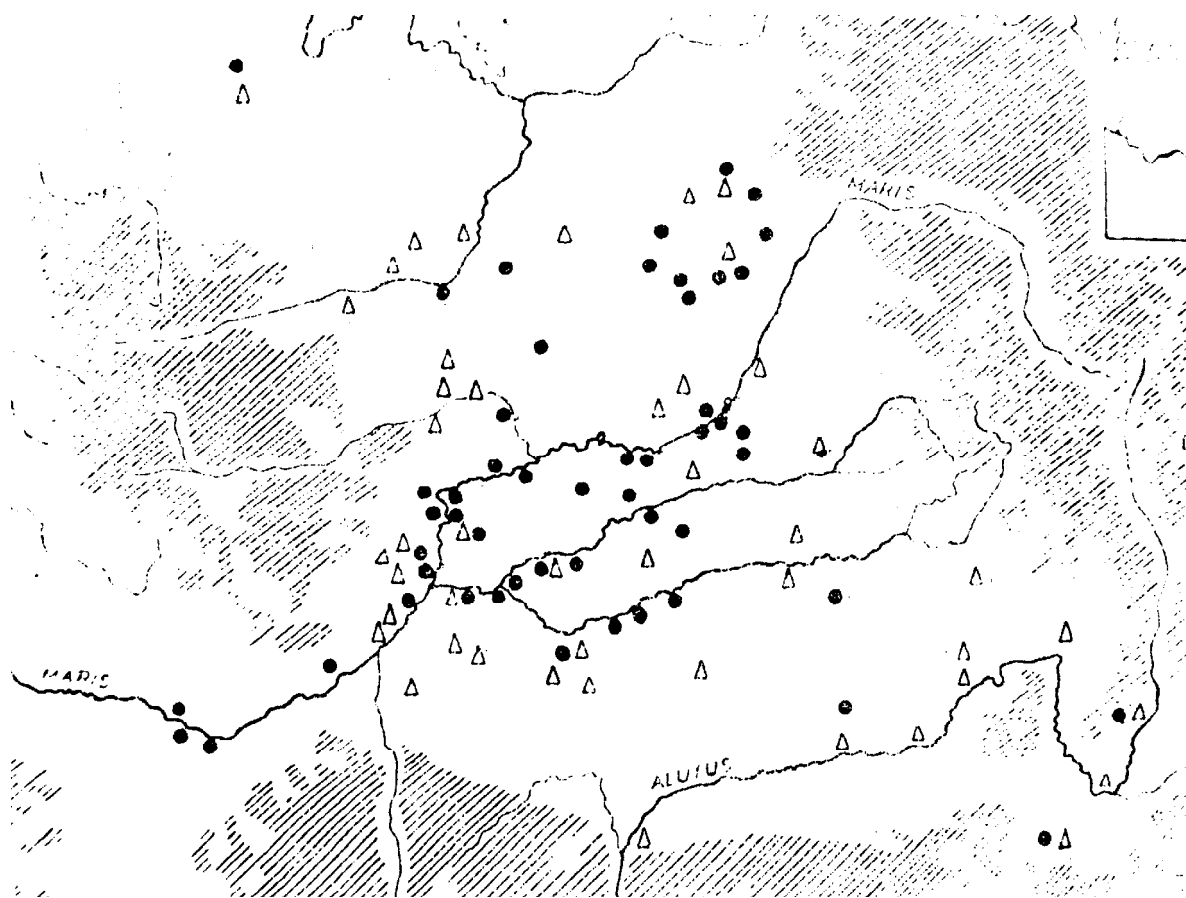
Véleményem szerint ezzel ugyanolyan terminuselfajulás történt, mint a szkíta elnevezéssel is. A római korban kezdték ez utóbbival azonosítani a keleti világ összes ismeretlen nomádjait. Úgy ahogy a szkíták valóban nomád keleti népek voltak, az agathyrosz kifejezésnek is valami alapja kellett legyen. Talán valamiféle félszabad-szolganép lehetett, vagy a földművelő szkíták „*jobbágjai*”, a társadalom alacsonyabb rétegei. Érthető módon Szkitia nyugati területeiről elvándoroltak még nyugatabbra keresni a társadalom jobb körülményeit.

Ez az elképzelés vagy elmélet megmagyarázhatja miért védtek annyira területeiket a szkítákkal szemben, miért nem találunk gazdag, fejedelmi sírok hiányát Erdélyben, miért meghatározóbb a szkíta hagyomány művészetükben és miért karolták fel olyan könnyen a trák kultúrát.

Ilyen megfontolások alapján, művészetüket is másképp kell szemügyre venni. Erdélyben nem az összes lelet a szkíta művészet terméke. Egyesek közülük nem a „*tiszta szkítastílus*” elveit követik és ezt úgy magyarázom, hogy a nomád állatstílus egy válfajával állunk szemben, amely a szkíta stílusból eredezik, de másképp alakult. Úgy lehetne mondani, hogy egy „*elfajult szkítastílus*” jegyeit viselik magukon a tárgyak.

Nem jelentem ki, hogy a tárgyak stílusa radikálisan más eredetű, hanem ezzel az elmélettel igyekszem megmagyarázni az itteni leletek egyszerűségét, a bennük érzékelt hatások eredét és megoldani próbálom a betulajdonításuk bizonytalanságát.

⁵ Vulpe Alexandru : *Cu privire la agatârşi* IN Symposia Thracologica, 7/1989. Megj: de ő nem társít nagy fontosságot neki

AZ ERDÉLYI SZKÍTA LELETEK TÉRKÉPE

● sírok Δ sírokon kívüli leletek

III. AZ ÁLLATSTÍLUS JEGYEIT VISELŐ LELETEK

Erdélyben mindössze 13 leletről beszélhetünk, melyek viselik az sztyeppe-i állatstílus jegyeit: öt tükör (Makfalva, Oláhzsákod, Pókafalva, Válaszút, Torda), két bronz kapocs (Szt. György, Kisselyk), három tegezzár (Tövis, Celná, Szalonta), egy baldahin díszhegy (Gernyeszeg), egy akinakész (Firminiș) és egy akinakész típusú kard (Aldoboly). Vasiliev kiemeli, hogy olyan tárgyak ezek, melyek idegenek a helyi lakosságnak és kizárólagosan a szkíták használják, azonban az előbbieken már említettem, hogy egyesek közülük megjelentek trák ritusú sírokban is. A baldahin illik a legkevésbé az autóhton lakosság használati eszközei közé és ilyen típusú tükröket sem nagyon találtak Erdély területén ezek előtt. Ám a kapocsok általános használatúak és egyeseket hamvasztásos sírokban találtak.⁶

A TÜKRÖK

Az öt tükörrre találunk analógiákat az észak Fekete-tengeren, és messzebre eső területeken is, ellenben nem annyira gazdag díszítésűek, mint a görög gyarmatoktól messzebre eső Kelermesb kurgánban talált remek arany tükör. Az erdélyi tükrök egy része a görög gyarmat városok műhelyeiből származtak. Ezt a lehetőséget több kutató is felveti.

A lemezük kórkörös, átmérőjük változó 15 és 20 cm között, a keretezés valamikor hangsúlyozótabb, tojás díszítéshez hasonló megkettőzéssel. A foganttyú gyakran ugyanakkora, mint a lemez átmérője, tehát kiegyensúlyozott arányokról beszélhetünk. Kiemelkedő jellemző a tömör foganttyú kanellórázása görög mintkához híven, és akár a görög oszlopoknak, van egy „fejezetük” és „lábazatuk”, melyek állatok formáját öltik.

Áttérve az állatmotívumokra, a pókafalvai és válaszuti tükrök a szkíta kultúra jellegzetes állatmotívumát viseli: a foganttyúknak a feje szarvas-alakokkal végződik. Ezeket fekvő pozícióban ábrázolták, fejüket jobb felé fordítják és testükkel vízszintes vonalban fekszenek kidologozott szarvaik. A válaszuti tükör estén még a szemek, fülek részletezésére is gondolt fordítottak. Az ilyen aprólékos munkákat csak az állatábrázolás

⁶ Dumitrescu , Vladimir : *Arta preistorică în România*. Bukarest, 1974. (457-458 old.)

több százados művelése után tekintem lehetségesnek, és ez a geometriai díszítésében hagyományos helyi lakosság művészetére nem mondható.

A választi tükör, az egyik legmagasabb színvonalú állatornamentikás darab. A szarvak finomsága és összhangja a test kecsességével és erős hellén jellegével fekete-tengeri görög gyarmatok munkáját közelíti inkább. Import cikknek tekintem, mindenestere nem készülhetett Erdélyben. Ez utóbbit azonban nem állítanám a társ pókafalvi darabról, amelynek szarvas ábrázolása jóval szerényebb és nem ilyen nyulánk és a részletek nem kifinomultak. Benne erősebb az iráni hatás, ezért Szkítiából is származhatott.

Másik érdekes tükör a zsákfalvi darab, melynek csak foganttyúja végén van állatábrázolás: egyesek szerint farkas, mások szerint párduc vagy valami más macskafajta. Bármilyen legyen is, az állatnak remekül ívelt a teste, lábai és farka hullámszerűek, de erőt sugárzanak. Az egész kompozíció dinamikusnak hat. Ennek tökéletes párját találjuk a bis-obai kurgánban, így még biztosabb, hogy Szkítiából származó darabbal állunk szemben.

A tükör párja, a makfalvi darab, melynek foganttyúja végén ismét a párduc jelenik meg. A tükörlemez alatt pedig véleményem szerint egy nyúl és nem őz vagy szarvas⁷ húzódik. E türkörnél már nem lehetünk olyan biztosak, hogy valóban idegen műhelyben készült, főleg a spirált farokvég a párduc esetén és a szerény keretezés nem görög származásra enged következtetni. Az arányosság, kiszámítottság, amit a pókafalvi darabnál észrevehettünk, itt hiányzik. Mindez arra utal, hogy egy saját kézzel és nem mester által készült darab. E tükör esetén valószínűnek tartom a szkíta és a trák-szkíta (aghatirz) eredetet is.

Az utolsó darab, ami hátra maradt a tordai tükör, amely talán a legszerényebb kivitelezésű és legegyszerűbb motívum készletet hordja. A foganttyú egy kos fejben végződik a kutatók szerint, habár alig kivehető a formája. A tükör keretezése hiányzik, egy egyszerű kör és a foganttyú sem kanelórázott, hanem pontozásos technikával függőleges vonalszerűségeket alakítottak ki. Hiányzik egy „fejezet”, illetve átmenet a foganttyú és tükör lemez között, egymáshoz van rögzítve a kettő, így nem stabil az egész.

⁷ A nyulat a görögöktől lehet származtatni, amint teszi Vasiliev is a szalontai tegezdzsék tárgyalásakor. Vasiliev, V.: *Sciții agatîrși pe teritoriul României*. Bukarest, 1947. (122 old)

Látszik, hogy mestere nem értett a tükörképzéshez. A felsorolt tények alapján ez az első darab, amelyet nagy valószínűséggel az elfajult szkíta-stílus termékének tartok. Ezt akár trák lakos, szkíta ihletésre vagy egy már nagyon eltrákosodott aghatirz készíthette.

Még van két tükör, amelyek jellegzeteségeik révén ugyancsak ebbe a csoportba sorolandók: helyi műhelyekből származnak darabjaik és nem Szkítia vagy a görög gyarmatok importjai. Ezek a kevert rítusú csombordi sírkertből származnak. Az egyiknek fogantyúja szokatlan módon, ugyancsak hozzá van toldva a tükörlemezhez és másik darabnak a hátán geometriai díszítést találunk. Ez a két tükör, melynek helyi eredetét Vasiliev is feltételezi, az aghatirz művészetnek abból a szakaszából valóak, amikor az idegen nép már javában kezd beleolvadni az auhtóhton lakosság körébe.

A DÍSZ KAPOCSOK

A bronz kapocsok a már tárgyalt szarvas motívumokat viselik, mindkettő nagyon stilizált formában. Szt. György-i kapocs esetén a szarvas ül, feje ellentétes irányba van fordítva lábaival és szarvai felholddá vannak egyszerűsítve, amit nagyon érdekesnek tartok. A szkíta művészetnek a második felére jellemző az állatok leegyszerűsítése, stilizálása, de véleményem szerint nem logikus pont azon a részleten módosítani, ami fő jellegzetessége az állatnak, a szarvai. Itt én inkább a hold motívumában, Artémisz gondolatát vélem megtalálni, ismét görög hatásokra tippelnék, vagy görög mester kezemunkájának könyvelném el⁸. Import darab a Fekete-tenger délebbi térségéről, Havasalföld tájékáról vagy helyi mester kezéből származhat⁹, de nem tiszta szkíta környezetből származtatom.

A kisselyki darab példaképe az ornamentális szándékkal leegyszerűsített állatstílusnak. Lemez alakú tárgy, melybe spirálisan körbe csavarodó vonalat véstek, ehhez csatoltak végződésként, egy volutákban végződő stilizált szarv kompozíciót. Úgy vélik egyesek, hogy a szarvnak közepre helyezett spirálja szemszerűség, és nem tartom feltétlennek. Itt az a kérdés merül fel, hogy a VI. századra jellegzetes egyszerűsítés kiteljesedése-e? Vagy mégis szkíta típusú stilizáció hatásra készült balkezes darab?

⁸ Dumitrescu is kiemeli, hogy szkíta ihletésű darab, mely arra utal, hogy egy görög műhelyben készülhetett.

⁹ Dumitrescunál olvashatjuk, hogy a kapocs olyan sírból való, amely helyi, trák lakosé is lehetett. Dumitrescu, Vladimir: *Arta preistorică în România*. Bukarest, 1974 (458old)

Utóbbi esetét azért emeltem ki, mert hiányolok más díszítést a darabon, valamilyen testrészt (csőr, szem, szárny) vagy indadísz is, mely ekkor már keleten fejlődésben volt. Ezzel az autóhton geometria művészet hatását vélem felismerni, a mégis remekül szkíta-módra kiképzett szarvjáték mellett.

A TEGEZZÁRAK

A bronz tegezzárak már sokkal érdekesebbek a többi daraboknál. Kereszt alakúak és állatharcos ábrázolásokat viselnek, nem csak egy motívumos állatdísz viselnek. Erdélyben öt darabot találtak eddig, de csak három állatábrázolásos. Ezek közül a legjobban kettő őrződött meg: a tövisi és szalontai kapocsok. A harmadik, telnai darab nagyon gyenge állapotban maradt meg, a kutatók csak a rövid szárazon vélnek látni valamiféle sasfej motívumokat, a többi díszítésekről nem találtam semmit.

A tövisi darab három rövidebb szára ugyanazzal a jelenettel végződik: egy vadmacska (párduc vagy oroszlán) egy szarvas fejét harapja. Nagyon sikeres a két alak elhelyezése: egymásba ívelődnek kerekfelületet alkotva és sikeres a stilizálás is, közelállva a keleti szkítastílushoz. A hosszúszáron pedig lószerű állatot látunk, igencsak természetellenes pózban. Talán fekvő állapotban, összehúzott lábakkal ábrázolták vagy egy mesebeli állat akar lenni, oroszlán lábakkal és kacsacsőrös fejjel. A száraz találkozásánál közepén, pedig egy gyűrűbe csukódó macska állatot látunk, melyet egy neki kialakított rekeszbe illesztettek. Ez a motívum az egyedüli közel-keleti ihletésű elem az összes erdélyi darabokon, és megismétlődik a másik két állatábrázolásos kapocson is. Ezek minden bizonnyal az aghatirzek művei vagy magántárgyai lehettek.

A szalontai kapocs rövid szárai lófejekben végződnek, melyeken első két lábukat látjuk, kidolgozott sörényüket és kis fülüket. A hosszú száron pedig egy vadászjelenetet ábrázoltak: egy farkas vagy róka egy nyulat üldöz. A szár végébe pedig ezekkel merőlegesen még egy nyulat beillesztettek, amely nem illik annyira oda, de az elhelyezés balkezessége ellenére a mozgásra képesség, a lendület megragadásával kétségkívül eredeti szkíta-trák darabról beszélhetünk. Még említésreméltónak találok azt a gondolatot, hogy az autóhtonok is használhatták ezeket a kapocsokat, erre példa a szilágycsehi kapocs, mely trák sírból származott. Az elhelyezése a két nép közötti

kapcsolatonak kialakulására utal, akár a geometria motívumokkal kialakított rézbányai és madarasi kapocsokkal.¹⁰

A BALDAHIN HEGY

Egy másik művészeti szempontból kevésbé érdekes darab, az említett baldahin hegy, melyen keveset fogok elidőzni. Ez a tárgy azzal emelkedik ki, hogy egyáltalán nem illik bele a helyi lakosság szokásos tárgyai közé. Kétségtől az újonnan jött szkíták, leendő aghatirzok hagyatékába tartozik. A hegy maga csúcsíves harang formáját ölti, melynek felületét könnyecseppformák sorai törik át. A tetejére egy őz- vagy nyúlféleséget helyeztek. Nem teljesen világos, mivel a dísz rongált állapotban maradt meg. Még egy annyit kiemelnék, hogy se hellén, se kínai hatásokat nem sejtet az állatkának beállítása vagy kiképzése.

AZ AKINAKÉSZEK

Az Erdély területén talált 38 akinakész közül két állatormentikás akinakész emelkedik ki: a szép sasfejes végződésű firminişi tör és az igen hosszúnak sikeredett aldobolyi akinakész.

Az első nem okozott annyi gondot a kutatóknak. A tipológia szerint az ú.n. A2 csoportba illeszkedik¹¹. Egy gyönyörű darab, melyet cikk-cakkok, félkörös ívek, függőleges és srég sávok díszítenek mértéktartással. Érdekessége, hogy tokjának egyik oldala sima felületű, másikon pedig tükörképben sorakoznak az említett srég vonalak. Tetejét apró háromszögek díszítik. Az összes geometriai motívumok mellett, a tok vége stilizált állati motívumba végződik. Remek variációja a sasfejnek, részleteire ügyel a kis oldal szemecskék kiképzésével. Ez is egy valódi stilizációja az állat jellegzetességeinek. Emiatt, és egyszerű geometriai díszítése miatt, véleményem szerint egy „tiszta” szkíta darabról beszélhetünk.

¹⁰ Vasiliev, Vasiliev: *Sciții agatârși pe teritoriul României*. Bukarest, 1947 (77-78 oldal)

¹¹ A csoportba, mert sávval végződik a fejelés, nem csápokkal, és ezen belül az A2 kategóriába, mert a tör lemeze vastag és akár a fogantyú is, függőleges vonalakkal van kiképezve.

Más véleményen vagyok azonban az aldobolyi akinakész esetében. Szokatlan hosszúsága, mely ellentétben áll a szkíta stílusú állatábrázolásokkal, megzavarta a kutatókat. A B csoportba illeszkedik, pontosabban a B5-be, így a többitől az állat díszítésében különbözik. A kard fejét két vadmacska képezi, a fogantyú vége pedig két befele ívelő sas vagy madárkaromban fejeződik be. Az utóbbi érdekes, és ritka motívum, főleg ilyen formában, de kiképzése remek. A oroszlánok, melyek testükkel a fogantyú felé és nem a kard szára fele vannak állítva, ugyancsak kecsesek és finom kiképzésűek, de nem annyira stilizáltak, mint a firminişi kard sasfejei.

Fontosnak bizonyul az akinakész sajátosságainak szokatlanul hosszú méret. Az akinakész szükséglete a nomád népeknek, ami a jellegzetes állatuk a lóvon való harcolásból ered. Egy hosszú kard lovagolás közben nehezebben kezelhető, mint egy rövid tör¹², ezt nem veszi számba az aldobolyi darab. A kard feje is előnytelen formájú, mivel a két oroszlán lefele irányul, nem tartja annyira a markot, mintha visszafele ívelne. Ilyen összefüggésben tekintve, véleményem szerint dísz tárgynak készült a kard-akinakész.

Ha nincs is funkcionális jellege, amely a szkíta szükségleteihez kösse, bármilyen népfajtának tulajdona lehet, amelyet csak díszítése iránti elragadtatás miatt készítettek el. Nem feltétlenül egy tráknak tulajdonítom, de a földművelő szkítáktól származtatott aghatirz népeknek is dísz tárgyként szolgálhatott. Ha elfogadjuk, hogy az aghatirz eredetében volt trák is, akkor ez megmagyarázza miért ezt a fegyverfajta választotta dísz tárgyként. Az aldobolyi kard szerintem a trák-szkíta aghatirz művészet kiemelkedő emléke, mivel a legjobban látjuk rajta a már felvetett ún. „*elfajult szkítastílus*”-nak az alapvető jellegzetességeit.

¹² Karl Jettmar: *Arta stepelor timpurii*. Bukarest, 1983.

IV. KÖVETKEZTETÉSEK

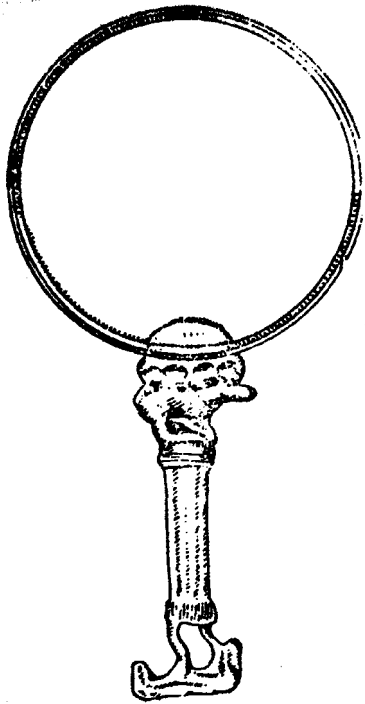
A tizenhárom leletet új hipotézisek szemszögéből végigtekintve, három csoportba rendszerezném a stiliztikai jegyeik függvényében. Az elsőbe tartoznak a Szkítiából származó darabok, melyek a „*tiszta szkítastílus*” jegyeit viselik. Ezeket valószínű a nyugati területekről átvándorolt szkíták hozták magukkal. Ebbe a csoportba sorolom a zsákfalvi és pókafalvi tükröket, feltehetőleg a makfalvi tükröt, a három állatábrázolásos tegezzárat, a baldahin hegyet és a firminişi akinakészt.

A második csoportba tartoznak a görög gyarmatokról származó darabok, feltehetőleg Olbia városából. Ezek a kereskedők útján juthattak az aghatirzek kezébe, mindenesetre csupán szkíta ihletésűek, de kivitelezésük görög. Ide sorolom a válaszuti tükröt és a Szt. György díszkapocsot.

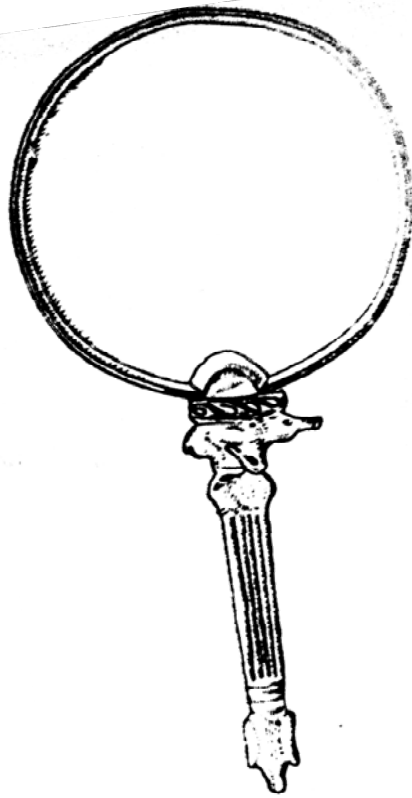
A harmadik csoportba helyezem a trák-szkíta származású aghatirzek darabjait. Ezek az „*elfajult szkítastílus*” jegyeit viselik és itteni műhelyekben készülhettek. Ezen a csoporton belül is elkülönül két csoport, egy korai és kései. Ez utóbbi már az asszimiláció időszakát jelöli, darabjain erősebben érvényesül a trák, vagyis a geometrikus díszítő művészet. Az első csoportjába sorolnám a tordai tükröt, feltehetőleg a makfalvi tükröt. A második csoportba sorolom a két csombordi tükröt és a kisselyki díszkapocsot.

Ezzel az új megközelítéssel beszélhetünk a állatstílus sajátos erdélyi megnyilvánulásáról, amely a félig trák és félig szkíta eredetű aghatirzoknak köszönhető. Ez a törzs hozza magával Erdélybe az állatstílus fogalmát. Ezt is egy leegyszerűsített formában, mivel művészetükben az iráni hatás vagy hagyomány erősebben érvényesült, mint a görög vagy ázsiai. Ez a forma ötvöződve az itteni helyi lakosság művészetének jellegzetességével egy új stílus kialakulását eredményezte. Hagyatékaikon az említett hiányzó hatások helyett az ugyancsak iráni származású, trák művészet hatásának csirái látszanak meg, melyek végül teljesen beágyazzák az aghatirz stílust az asszimiláció következtében.

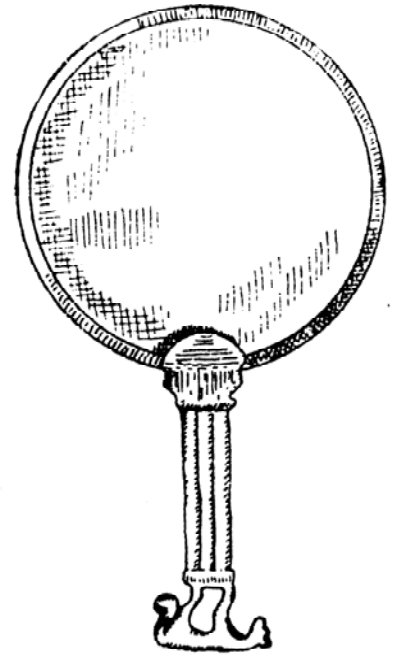
Következésképpen az aghatirz állatstílus kifejezés alatt egy olyan művészet fogalmát kell értenünk, amely az állatornamentika többi formáitól elkülönülő és ugyanakkor egyedülálló.

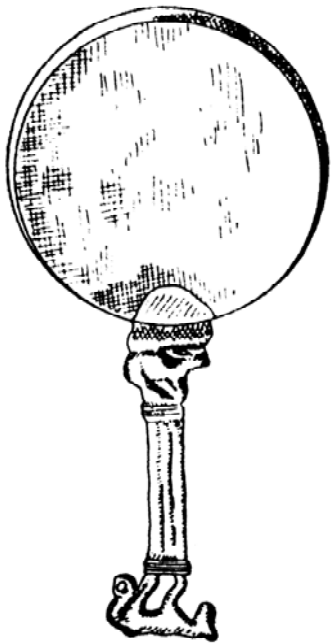
Pókfalvai tükör

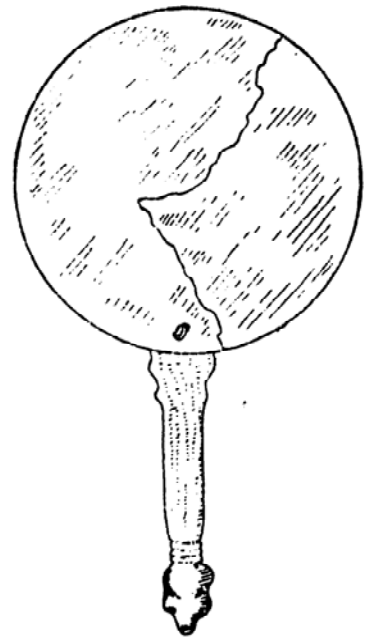
Válaszuzi tükör

Oláhsákodi tükör

Makfalvai tükör

Tordai tükör

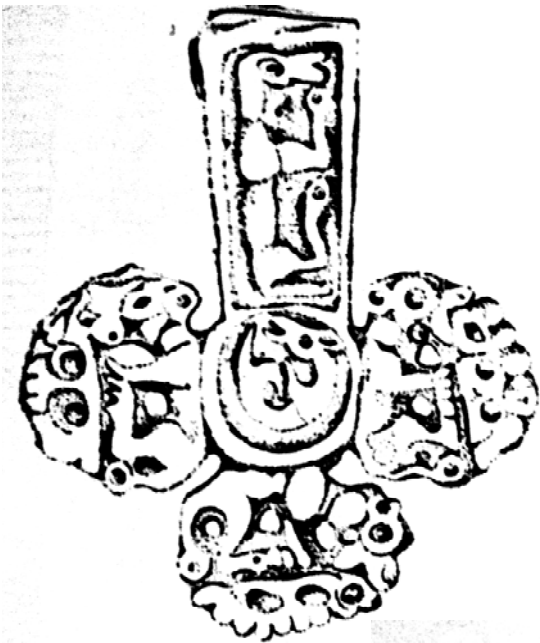
*Gernyeszegi baldahin
hegy*

Szt. György díszkapocs

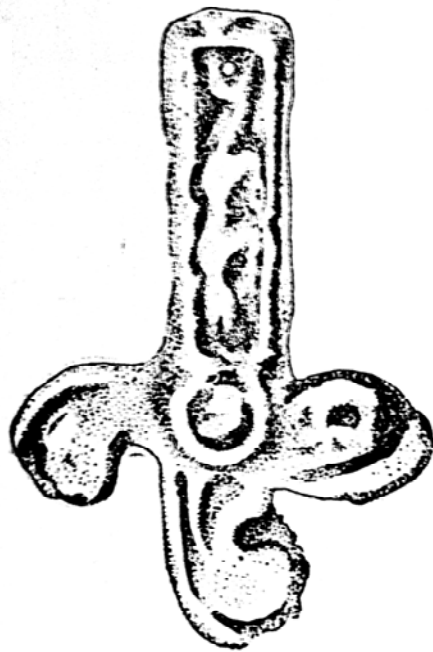
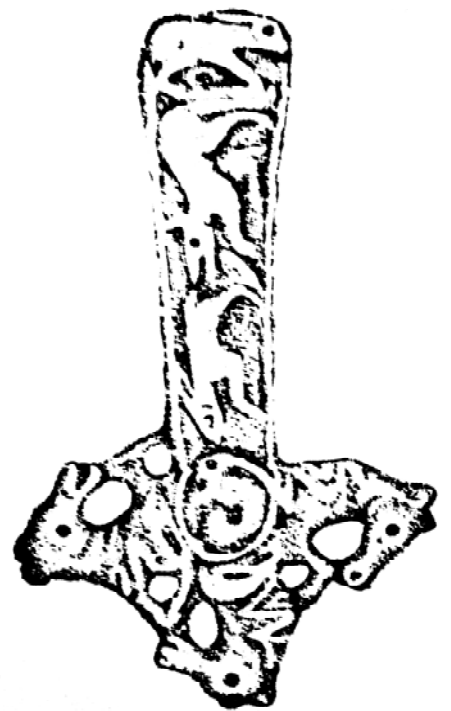

Kisselyk díszkapocs

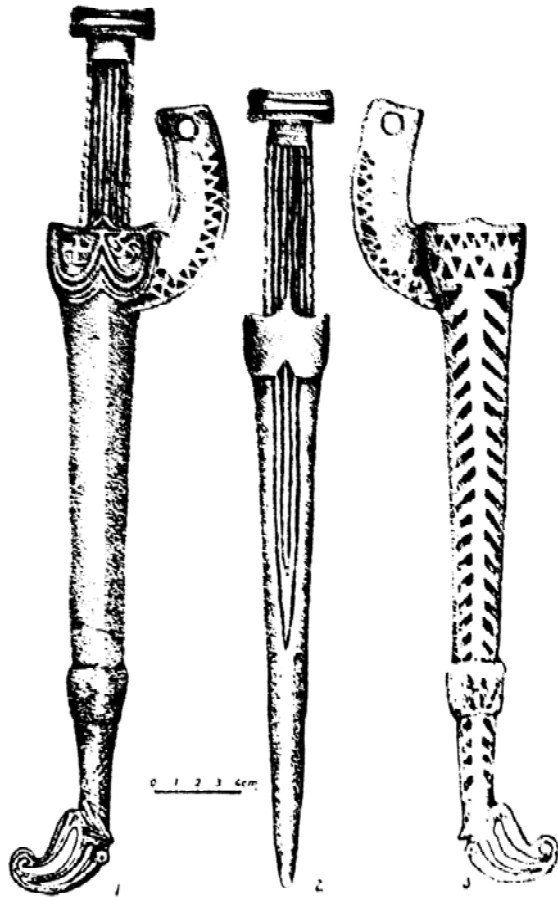

Tövisi tekezzár

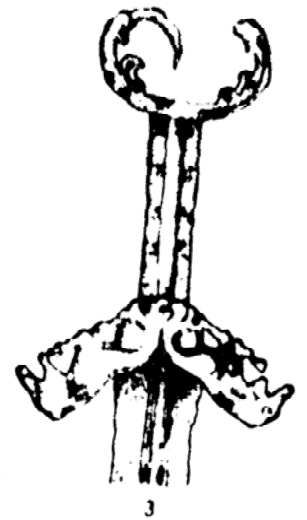
Szalontai tekezzár

Celnai tekezzár

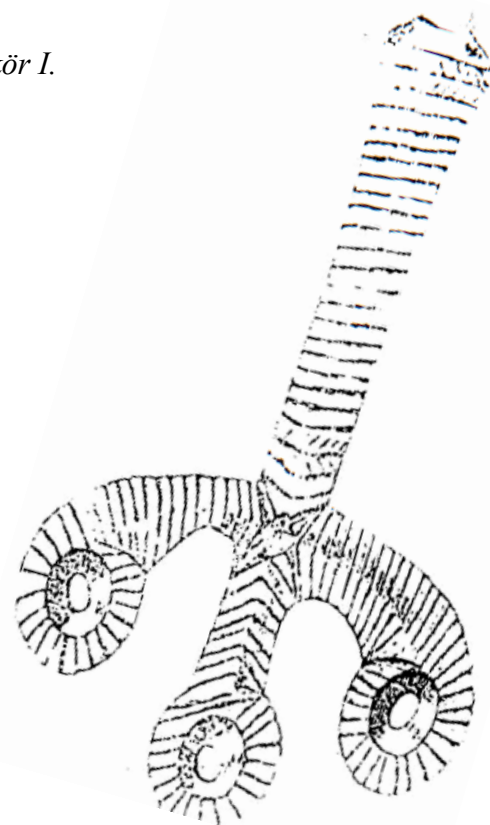
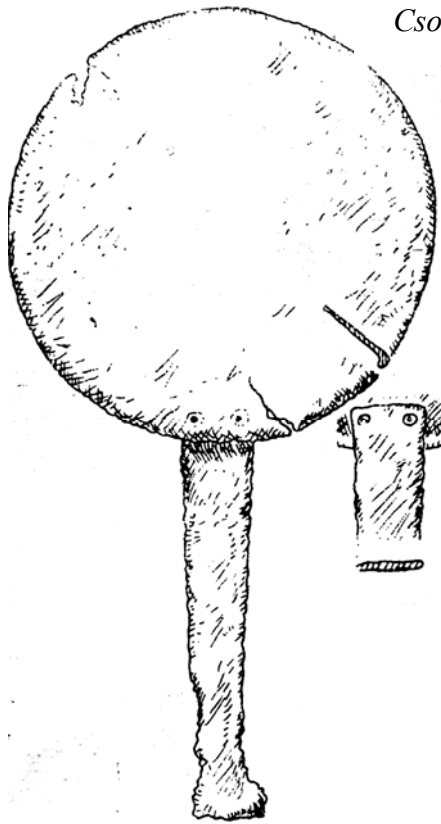

*Firminiș
acinakész*

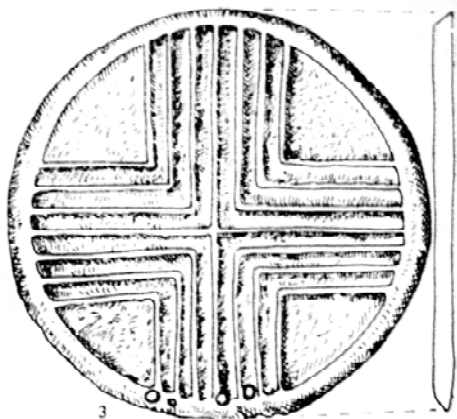
Aldobolyi acinakész

Csombrod tükör I.

A geometriás díszítésű goryhtos

Ciumbrud tükör II.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- DUMITRESCU, VLADIMIR: *Arta preistorică în România*. Bukarest, 1974.
- GHEORGHIDIU, RALUCA: *Considerații generale privitoare la prezența scitică în România* IN Buletinul Cercurilor Științifice Studentești, Arheologie-Istorie-Muzeologie, 7/ 2001.
- *Istoria României de la începuturi până la sec.VIII*. Szerk. Gheorghidiu, Teodor D., M. Daicoviciu. Bukarest, 1995.
- JETTMAR, KARL: *Arta stepelor timpurii*. Bukarest, 1983.
- LEBEDINSKY, IAROSLAV: *L'art scythes*. Paris, 1999.
- ROSTOVTZEFF, M. I.: *Iranians and Greeks in South Russia*. London, 1922.
- SCHILTZ, VERONICA: *Les scythes et les nomades - VIII.J.C.-I. J.C.* Paris, 1997.
- VASILIEV, VALENTIN: *Sciții agatârși pe teritoriul României*. Bukarest, 1947.
- VULPE, ALEXANDRU: *Cu privire la agatârși* IN Symposia Thracologica, 7/1989.

INTERNETES FORRÁSOK

- HÉRODOTOSZ: *Az ókor világa*, IV. könyv – <http://ktee.freeweb.hu/szkitak.htm>